

ПРАВОВІ Й МЕДИКО-СОЦІАЛЬНІ АСПЕКТИ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я НА ЗАСАДАХ БІОЕТИКИ

Слабий М. В., Терешкевич Д.-Г. Т.

Львівський національний медичний університет ім. Данила Галицького

Хоча нормативно-правові акти України, які стосуються охорони здоров'я населення, поки що не містять бази з біоетики, все ж немає підстав стверджувати, що такі акти не відповідають її принципам і засадам. Законодавство України в галузі охорони здоров'я згідно ст. 9 Основного закону України адаптується до відповідних міжнародних документів, якщо є згода на це Верховної Ради. Через законодавство України імплементуються основні документи міжнародних організацій щодо дотримання біоетичних норм і принципів у практиці охорони здоров'я. Основою таких нормативних актів є право людини на гідне життя і повага до людської особистості.

Логічним доповненням до Європейської конвенції з прав людини та Європейської соціальної хартії є Європейська конвенція «Про захист прав та гідності людини у зв'язку з використанням досягнень біології і медицини», яку підписала Україна разом із 22 державами. Це означає, що законодавчі акти стосовно охорони життя і здоров'я повинні формуватися згідно з вимогами останньої Конвенції, заснованої на принципах біоетики. Погляд біоетики на медицину спрямовує увагу на високу цінність служіння життю, бо це є основою гуманізації суспільства.

Законодавство України про охорону здоров'я базується на Конституції України, де одним із головних принципів є забезпечення пріоритету загальнолюдських цінностей над іншими інтересами (ст. 4). У медичній практиці дозволене застосування медико-біологічних досліджень з суспільнокорисною метою за умови їх наукової обґрунтованості, переваги успіху над ризиком, заборонене проведення експериментів над хворими, ув'язненими, військовополоненими (ст. 45). Рекомендація парламентської Асамблеї Ради Європи № 1046/1986 проголошує, що і зародкам та ембріонам людини властива людська гідність, тому за всіх умов слід ставитися до них з належною повагою і будь-яке втручання в їх організм, навіть нежиттєздатних, повинно бути заборонене (експерименти, взяття органів для трансплантації тощо) (п. 10). А забезпечити це мають законодавчі органи кожної окремої країни. Зокрема особливої уваги органів державного управління заслуговує законодавство щодо трансплантації органів. У відповідному Законі України існують деякі суттєві етичні обмеження щодо трансплантації органів та інших анатомічних матеріалів людини (№ 1007-XIV/1999), хоча практика пересадки у медицині України дещо відстає від інших країн. Дія цього Закону не поширюється на ауто трансплантацію, імплантацію та трансплантацію статевих залоз, репродуктивних клітин та живих ембріонів. Фетотерапія здійснюється

ембріональними тканинами і органами, отриманими з абортівного матеріалу (ст. 19), що є морально не припустимим. Органи влади повинні протидіяти нелегальному бізнесу і цинічній торгівлі частинами українських ембріонів людини, які продаються за кордон.

Закон України про охорону здоров'я дозволяє штучне запліднення та імплантацію ембріона за згодою подружжя та при збереженні анонімності донора (ст. 48), що є морально неможливим з точки зору біоетики. Законом України про охорону здоров'я дозволений і аборт (ст. 50), що є морально неможливим, бо йдеться про вбивство [24, с. 18—30].

Демографічна ситуація в Україні спонукує і органи державного управління, і все суспільство замислитись над проблемою цінності та гідності життя людини. Біоетика привертає увагу, зокрема, до біологічного і антропологічного статусу ембріона людини, який від моменту запліднення має всі характеристики людської особистості: керовану особистим геномом свою власну проект-програму життя, і людську гідність, що заслуговує на повагу. Живий людський ембріон є з моменту запліднення людським суб'єктом з добре визначеною ідентичністю, який починає з цього моменту свій власний, безперервний, постійний і координований розвиток; має право на власне життя, і кожне втручання, яке не було б на користь ембріону, розглядається як дія, що порушує таке право [33, с. 150—168]. Тому потрібна чітко аргументована законодавча база стосовно: контрацепції як зброї у боротьбі проти життя та людини як особистості; стерилізації, що завдає шкоди фізичній цілісності людської особи та протирічить її свободі і праву — можливості дотримання прокреативного виміру єднальної любові; адже людині відповідають природні методи розпізнавання плідності; аборту як убивства ненародженої дитини. Критерієм біоетичної дозволеності репродуктивних технологій людини є подружній акт з єднальною і розмножувальною функціями разом; запліднення в живому організмі і допоміжна функція техніки. Певні спроби вплинути на хромосомну і генетичну спадковість людини шляхом генетичних маніпуляцій, які не є терапевтичними, а націлені на продукування людських істот, відібраних щодо статі чи інших наперед визначених якостей, суперечать особистій гідності людини, її цілісності та ідентичності, тому вони жодним чином не можуть бути виправдані можливими корисними наслідками для майбутнього людства. Внаслідок недостатньої уваги до проблеми абортів в Україні склалася критична демографічна ситуація, яка загрожує своїми наслідками майбутньому держави, адже рівень народжуваності не забезпечує простого відтворення населення. Необхідно зі шкільних років виховувати відповідальність і повагу до життя, пропагувати засади біоетики.

Засади біоетики, впровадження яких в біомедичну практику вельми актуальне, нині застерігають щодо узаконення клонування людини й евтаназії, що може бути прямою загрозою для гуманного суспільства й правової держави, якою прагне стати Україна.

Підтвердженням забезпечення засад цінності життя є хоча б скасування смертної кари 23 лютого 2003 р. народними депутатами України.

Органи державного управління України в процесі законотворчості досить енергійно й результативно працюють над втіленням принципів біоетики. Це помітно, зокрема, у посиленій увазі до біоетики як дослідницької дисципліни. При Кабінеті Міністрів України у 2001 р. створена Комісія з питань біоетики, яку очолює віце-президент АМН України Ю. І. Кундієв. Діяльність комісії визначають такі основні завдання: підготовка рекомендацій для проведення біоетичної експертизи в Україні; розробка пропозицій до законодавчого регулювання в галузі біоетики; забезпечення участі України в міжнародному співробітництві з питань біоетики; інформування населення про досягнення й наявні проблеми в галузі біоетики тощо. Комісія з питань біоетики може спиратися у своїй роботі на практику функціонування Української асоціації з біоетики, Інституту біоетики ім. Ярослава Базилевича, що взяли на себе обов'язок розповсюдження ідей біоетики в Україні та зарубіжного досвіду впровадження їх принципів у практику охорони здоров'я, спільно з державними органами системи охорони здоров'я пропагують створення комітетів біоетики в усіх закладах охорони здоров'я. Основний принцип в діяльності Інституту біоетики — це повага до гідності людини як особистості в своїй інтегральності (тобто духовній, душевній і тілесній єдності), збереження життя та здоров'я людини з моменту запліднення до природної смерті. При цьому інтереси людини повинні бути вищими за інтереси науки чи суспільства.

Основною метою Інституту біоетики імені Ярослава Базилевича є розширення діяльності як громадської організації, а в перспективі створення на його базі навчально-методичного центру біоетики.

У зв'язку з цим розроблено навчальні плани і програми з курсу біоетики згідно нових вимог ЦМК МОЗ України. Планується видання для студентів і слухачів-організаторів охорони здоров'я циклів тематичного вдосконалення, передатестаційного і спеціалізації методичних розробок з курсу біоетики, які на даний час знаходяться в роботі.

Розроблено навчальні плани та програми з елективного курсу «Біоетика» для студентів II курсу фармацевтичного факультету і як обов'язкового предмету навчального плану для студентів III курсу стоматологічного факультету.

Розроблено типову державну програму курсу «Біоетика» Міністерства охорони здоров'я України для студентів V курсу медичного факультету вищих навчальних закладів IV рівня акредитації.

Виконано методичні розробки лекційних, практичних та семінарських занять з біоетики, деонтології в медицині та християнської етики для курсантів циклів спеціалізації, передатестаційного та тематичного вдосконалення за спеціальністю «Організація і управління охороною здоров'я».

Для кращого сприйняття матеріалу ми поєднали наочність і методичні настанови, втілюючи у стенди, зроблені руками самих студентів, що посилює сприйняття текстового матеріалу. Виготовлено більше 20 навчально-методичних стендів.

Кабінет біоетики у Львівському національному медичному університеті ім. Данила Галицького був задуманий як методичний центр впровадження біоетики не тільки в навчальний процес, але і в практичну діяльність майбутніх лікарів і фармацевтів. Обладнання кабінету і оснащення його продумані і робота його організована так, щоби включити не тільки слухові, а й зорові центри слухачів. Цьому сприяють також демонстрації навчальних фільмів, які краще, ніж будь-яка текстова література, засвоюються студентами. Методично зумовлені і проведення навчально-ігрових занять, де у вигляді постановок п'єс, сцен з життя не нав'язливо і повчально, методично тонко подається потрібний матеріал, формуючи морально-етичну свідомість майбутніх випускників медичного університету.

В методику проведення занять включений і такий розділ як спільне обговорення із студентами і визначення ними наукових студентських робіт, які справляють позитивне враження на щорічних науково-практичних студентських конференціях, де секція завжди нагороджується грамотами, подяками і відзнаками адміністрацією університету. Але вимога часу і актуальність дисципліни потребують мобілізації і узагальнення сучасного методичного матеріалу з дисципліни, що зумовило необхідність написання посібника з біоетики.

Основні напрямки наукової діяльності інституту біоетики імені Ярослава Базилевича — це: дослідження проблем теорії та практики біоетики; розповсюдження знань і подальший розвиток науково-соціологічних досліджень біоетичних проблем; впровадження у широку практику суспільного буття принципів біоетики; розширення викладання біоетики в навчальних закладах

Лише за останні роки помітно зростає кількість опублікованих статей та монографій з біоетики, перекладаються праці відомих мислителів заходу, ідеї яких стають доступними широкому загалу суспільства. В Україні були проведені: Перший Українсько — британський симпозіум з біоетики (м. Київ, 2000 р.); Міжнародний симпозіум «Біоетика на межі III тисячоліття» (м. Харків, 2000 р.); Перший національний конгрес з біоетики з міжнародною участю (м. Київ, 2001 р.); Другий міжнародний симпозіум з біоетики, присвячений пам'яті Р. Поттера (м. Київ, 2002 р.); Міжнародна науково-практична конференція «Формування особистості студентів як майбутніх фахівців лікарської справи, працівників охорони здоров'я та інших соціально-орієнтованих установах у контексті біоетики» (м. Львів, 2003 р.); Третій міжнародний симпозіум з біоетики «Глобальна біоетика: сучасні виміри, проблеми, рішення» (м. Київ, 2004 р.); Другий національного конгресу з біоетики з міжнародною участю (м. Київ, 2004 р.); II Міжнародний симпозіум «Біоетика — шлях до світових стандартів» (м. Харків,

2005 р.); IV Міжнародний симпозіум з біоетики «Розвиток ідей біоетики у Європейському контексті» (м. Київ, 2006 р.) тощо. Утверджується біоетика як навчальна дисципліна, чому сприяє Центральний методичний кабінет з вищої медичної освіти Міністерства охорони здоров'я України.

На рівні державних освітніх програм поступово впроваджується предмет «Біоетика», однак біоетичне мислення ще не стало надбанням не тільки широких верств населення, але не одухотворило працю і творчу думку багатьох представників науки і освіти. При проведенні різноманітних заходів, пов'язаних з впровадженням біоетики, критерій поведінки організаторів і учасників повинен зводитися до підйому моралі і становлення принципів персоналістичної біоетики, наріжним каменем дійства має бути безкорисність. Фахівці повинні володіти відповідним рівнем знань в галузі персоналістичної біоетики, яка є онтологічно обґрунтованою; мати належну фахову підготовку і, особливо, рівень духовності.

Згідно наказу Міністерства охорони здоров'я України від 01.11.2000 р. за № 281 «Про затвердження Інструкції до лікарських засобів та експертизи матеріалів клінічних випробувань і типового положення про комісію з питань етики» в Україні розпочатий процес формування етичних комітетів на базі установ охорони здоров'я. Інструкція містить основні вимоги до проведення клінічних випробувань лікарського засобу, які можуть проводитися на пацієнтах (добровольцях) за повною чи скороченою програмою, а також наголошує на необхідності створення спеціальних комісій з питань біоетики для проведення експертизи клінічних випробувань. Функції цих комісій співпадають з основними завданнями комітетів з етики, передбаченими міжнародними нормами [13, с. 35—38].

Проблема гідності особистості людини, на якій наголошує біоетика, вимагає особливо уважного ставлення державних органів як до виробництва і торгівлі алкоголем, так і до пропаганди обмеження його вживання. Водночас принципи біоетики наголошують, що алкоголізм — це важка хвороба, яка має різноманітні причини виникнення, включаючи соціальні, біологічні та психологічні фактори, і яка характеризується патологічними фізичними та психічними змінами в організмі людини і формуванням алкогольної залежності. Подолання алкоголізму потребує зусиль самої людини, допомоги родини, суспільства й держави [17, с. 310—316]. До боротьби із зловживанням алкоголем залучаються громадські та релігійні організації. Одна із можливих засад порятунку — підтримка Товариств анонімних алкоголіків, заохочення їх до активної діяльності. Найважливіше завдання реабілітації полягає не тільки у відновленні, а й у збереженні особового та соціального статусу хворого.

На сучасному етапі проблема наркоманії є глобальною, вирішення її в окремій країні неможливе. Органи державного управління в Україні свідомі того, що досвід інших країн у боротьбі з наркоманією не завжди відповідний до специфіки українського

суспільства, ментальності, релігійності, духовності, умов життя, тому боротьба з наркотичною залежністю в Україні спрямована насамперед на підвищення рівня моральності українського суспільства [12, с. 98—113]. Для досягнення успіхів у ресоціалізації необхідно: змінити існуючу на сьогодні наркологічну концепцію, поставивши пріоритетом такої реабілітації саму особистість людини; перенести акцент лікування залежності з виключно органічної терапії на психологічну корекцію та реабілітацію; створити в родині мікроклімат довіри і взаєморозуміння; організувати осередки ресоціалізації, котрі б допомагали у реадaptaції осіб до нового суспільного життя, а забезпечити це мають органи державного управління.

Біоетика твердить, що потрібно ставитись до хворих на СНІД з любов'ю і співчуттям, хоча СНІД — жахливе антигуманне явище. Профілактика СНІДу — використання одноразових медичних і перукарських інструментів, дошлюбна незайманість та подружня вірність.

Погляд на медицину через призму біоетики зосереджує увагу на високій цінності служіння життю, бо це є «...втіленням глибокого людського, а також християнського покликання, що полягає не лише суто в технічній діяльності, а в сповненні посвяти і любові до ближнього» [26, с. 11]. Діяльність медицини спрямована на службу здоров'я, що становить основу і напрям гуманізації медицини. Служіння життю людини є справжнім, коли воно опирається на моральне право і етичну відповідальність.

Література

1. Конституція України: Прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28.06.1996 р. — К., 1997. — 80 с.
2. Бюлетень законодавства і юридичної практики України: Законодавство України про охорону здоров'я від 22.02.2000 р. — № 7. — 528 с.
3. Закон України «Про трансплантацію органів та інших анатомічних матеріалів людини» // Законодавство України про охорону здоров'я. — К.: Юрінком-Інтер, 2000. — С. 367—374.
4. Звіт законів УРСР: В 16 т. — К.: Політвидав України, 1982. — Т. 8. — 221 с.
5. Основи законодавства України про охорону здоров'я від 31.12.1992 р. — № 23—92.
6. Про порядок штучного переривання вагітності: Постанова Кабінету Міністрів № 992 від 16.03.2000 р.
7. Довгострокова програма поліпшення становища жінок, сім'ї, охорони материнства і дитинства, схвалена Постановою Кабінету Міністрів України № 431 від 28.07.1992 р.
8. Наказ Міністерства охорони здоров'я України: Інструкція щодо констатації смерті людини на констатації смерті мозку № 226 від 25.09.2000 р.
9. Антологія біоетики / За ред. Ю. І. Кундієва. — Львів: БаК, 2003. — 592 с.
10. Биомедицинская этика / Под. ред. В. И. Покровского. — М.: Медицина, 1997. — 224 с.
11. Власов В. В. Основы современной биоэтики. — Саратов, 1982. — 90 с.

12. Госсоп М., Грант М. Профилактика злоупотребления психоактивных веществ и борьба с ним. — Женева, 1993. — 236 с.
13. Етичні комітети. Становлення, структура, функції / Під. ред. В. Л. Кулініченка, С. В. Вековшиніної. — К.: Видавець Карпенко В. М., 2002. — 160 с.
14. Ивановский А. Я., Дубова Е. А. Этаназия: проблема, суждения, поиск альтернативы // Вестник АМН СССР. — 1984. — № 6. — С. 45—53.
15. Круглянский В. Ф. Наркомании и токсикомании у подростков. — Минск, 1989. — 96 с.
16. Лисенко І. П. Психологічна корекція у лікуванні хворих на наркоманію. Соціально-педагогічні та медико-психологічні заходи протидії вживанню наркогенних засобів неповнолітніми і молоддю. — К.: А. Л. Д., 1995. — С. 73.
17. Лисицын Ю. П. Алкоголизм. — М., 1990. — 526 с.
18. Погорілко В. Ф. Конституційне право України. — К.: Наукова думка, 1999. — 290 с.
19. Потєбєнько М. О., Гончаренко В. Г. Науково-практичний коментар до Кримінального Кодексу України. — К.: Форум 2001 (від 5 квітня 2001 р.). — 1104 с.
20. Поттер В. Р. Биоэтика: мост в будущее / Пер. с англ. — Под. ред. Вековшиной С. В., Кулиниченко В. Л. — Киев, 2001. — 216 с.
21. Права пацієнта — права людини в системі охорони здоров'я та медицини: Збірка міжнародних документів — К.: Сфера, 2004. — 216 с.
22. Стрєчча Э., Тамбоне В. Биоэтика // Библейско-богословский институт святого Апостола Андрея. — М., 2002. — 413 с.
23. Силуянова И. В. Биоэтика в России: ценности и законы. — М., 2001. — 192 с.
24. Судо Ж. Аборт // Семья и биоэтика: Матер. междуна. симпозиума 20—23 мая 1998 года. — СПб., 1998. — 312 с.
25. Формування особистості студентів як майбутніх фахівців лікарської справи, працівників охорони здоров'я та інших соціально-орієнтованих установ у контексті біоетики: Тези доповідей міжнародної науково-практичної конференції. — Львів, 2003. — 194 с.
26. Хартія працівників охорони, здоров'я, п. 17, Папська Рада до справ душпастирства в охороні здоров'я. — Ватикан, 1995. — Львів, 1999. — 128 с.
27. Beauchamp — T. L., Childress J. F. Principles of biomedical ethics. — Oxford — New York: University Press, 1994. — 546 p.
28. Bentham J., An introduction to the principles of moral and legislations. — London, 1970. — 245 p.
29. Berlinguer G., Questioni di vita. — Torino: Einaudi, 1991. — 365 p.
30. Casini C. La legislazione e difesa della vita in «Dol. Hom.» 28/a. X № 1. — 1995.
31. Casini C., (a cura di), Il Parlamento Europeo per uno statuto giuridico dell'embrione umano. — Roma: Ed. Cinque Lune, 1989. — 1046 p.
32. Committee of Ministers of Council of Europe, Convention for the protection of human rights and dignity of the human being with regard yo the application of biologi and medicine: Convention of human rights and biomedicine. — Strasbourg, 1996. — 213 p.

33. Identità e statuto dell'embrione umano // Pontificia Accademia per la vita. — Libreria Editrice Vaticana, 1988. — 303 p.
34. La Dichiarazione di Helsinki è stata emessa dall'Associazione Medica Mondiale. — Ginevra, 1964. — 189 p.
35. La Divisione la Recherche et de l'Enseignement Supérieur // Medicina e Morale. — 1989 — №2. — P. 5—9.
36. Le norme della Convenzione sui diritti dell'uomo e la biomedicina (Oviedo, 04.04.1997) // Medicina e morale. — 1997. — №1. — P. 128—149.
37. Lurie P., Wolfe S.M. Unethical trials of intervention to reduce perinatal transmission of the human immunodeficiency virus in developing countries // NEJM. — 1997. — №12. — P. 337—352.
38. Sgreccia E. Manuale di bioetica. — Milano: Vita e Pensiero, 1988. — Vol. 1. — 734 p.
39. Sgreccia E. Manuale di bioetica. — Milano: Vita e Pensiero, 1991. — Vol. 2. — 596 p.